

Temiz, M. E. & Çakmakçı, M. K. (2022). Türk asıllı şair Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hint kültürüne ve edebiyatına tesirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 609-624.

DOI: 10.21550/sosbilder.982054
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK ASILLI ŞAİR EMİR HÜSREV-İ DİHLEVÎ'NİN HİNT KÜLTÜRÜNE VE EDEBİYATINA TESİRLERİ*

Mehmet Enes TEMİZ**
Mehmet Kemal ÇAKMAKÇI***

Gönderim Tarihi / Sending Date: 12 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15 Ekim / October 2021

ÖZET

Emir Hüsrev-i Dihlevî, dedesinin dönemin âlim ve fâzıl şahsiyetlerinden olması hasebiyle kendisini ilmi ve edebî çevrelerde yetiştirmiş önemli bir şahsiyettir. Hüsrev'in yaşadığı dönemde Moğol baskısından kaçan Türkler ile yerli halk arasında ortak bir dil oluşturulması elzem olmuştur. Arapça, Farsça, Hintçe ve Türkçe dillerine hâkim olan Hüsrev, Urdu dilinin doğuşuna zemin hazırlamış ve bu dilin ortaya çıkmasında bir rol oynamıştır. Türk sultanlarının himayesinde bulunan Hüsrev, yer aldığı ilim ve edebiyat meclislerinde söylediği gazeller ve kasidelerle büyük beğeni toplamıştır. Şiirlerinin bazılarını bestelemiş ve haiz olduğu musiki bilgisi sayesinde Hint musikisine önemli katkılar sunmuştur. Çalışmamızın amacı, çok yönlü edebî bir kişilik olan Hüsrev-i Dihlevî'nin Hint kültürü ve edebiyatına yaptığı katkıları gözler önüne sermektir.

* Bu çalışma, 21-23 Ekim 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen “İslam’ın Altın Çağında İlimlerin Gelişmesine Katkı Yapan Bilim Öncüleri” konulu 4. Uluslararası Avrasya Çalışmaları Sempozyumu’nda sunulan ve farklı bir özet metniyle yayımlanan bildirin genişletilmiş hâlidir.

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya / TÜRKİYE, enestemiz@gmail.com

*** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul / TÜRKİYE, mehmetkemalcakmakci@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

Anahtar Kelimeler: *Emir Hüsrev-i Dihlevî, Türk, Hindistan, Hintçe, Farsça*

Turkish Poet Amir Khusrau Dihlavi and His Influences on Indian Culture and Literature

ABSTRACT

Khusrau Dihlavi is an important person who has brought himself up in scientific and literary circles, since his grandfather was one of the scholars and virtuous personalities of the period. During his time, it was essential to establish a common language between the Turks who escaped from the Mongols and the local people. Having a command of Arabic, Persian, Hindi and Turkish languages, Khusrau paved the way for the birth of the Urdu language and played an undeniable role for this language. Khusrau, who was under the auspices of the Turkish sultans, received great acclaim with his ghazals and qasidas in the science and literature assemblies he attended. He composed some of his poems and made important contributions to Indian music thanks to his musical knowledge. The aim of this study is to reveal the contributions of Khusrau, who is a literary personality, to Indian culture and literature.

Key Words: *Amir Khusrau Dihlavi, Turkish, Indian, Hindi, Persian*

Giriş

Emir Hüsrev-i Dihlevî mahlasıyla tanınan Hekim Ebu'l-Hasan Yemînu'd-Din bin Seyfu'd-Din Mahmud Türk asıllı, şair, tarihçi, mutasavvîf ve ilim adamıdır. Delhi'nin kuzeyindeki Müminpûr (Müminâbâd) kasabasında 651/1253 yılında dünyaya gelen Dihlevî'nin ataları, Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan Laçın adlı Türk kabilesine mensuptur. Babası Seyfeddin Mahmud, Türkistan'ın Keş şehrinde yaşayanların ve kendi kabilesinin lideriydi. Cengiz Han'ın zulmünden kaçarak Hindistan'a gelen Mahmud, burada Şemseddin İltutmuş'un hizmetine girdi (Numani, 1992: 4). Cengiz Han'ın zulmünden kaçan Türkler, Delhi-Türk Sultanlığının en büyük komutanlarından hükümdar İltutmuş zamanında Delhi'ye göç etmeye başlamışlar ve nihayet Sultan Gıyaseddin Balaban zamanında Delhi artık Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'dan gelen göçmenlerin nüfusuyla

kalabalıklaşmıştır (Türkmen, 1983: 22). Böyle bir dönemde dünyaya gelen Hüsrev, babasını küçük yaşta kaybettikten sonra anne tarafından dönemin âlim ve fâzıl şahsiyetlerinden dedesi İmadü'l-mülk'e teslim edildi (Meânî, 1340 hş: 61). İmadülmülk'ün yanında kendisini edebî ve ilmî yönden geliştirme fırsatı yakalayan Dihlevî'nin, musikîye merakı da bu dönemde başlamıştır. Küçük yaşta edebiyata ve musikîye ilgi duymaya başlayan Dihlevî, söylediği şiirlerle dedesinin huzurundaki âlim kişileri de etkilemiştir. O günleri henüz 19 yaşında kaleme aldığı divanı *Tuhfetü's-siğar* da şöyle dile getirir:

“On iki yaşında söylediğim şiirler, âlimler, halk ve belâgat sahibi kişiler tarafından hayretle karşılanmıştı. Onlar kabiliyetimden dolayı beni teşvik etmişlerdi. Ben de hevese kapılarak sabahtan akşama kadar şiir sanatının inceliklerine vâkıf olmaya başladım. İnsanlar beni imtihan etmekten zevk alıyor ve ben de dilimin mahareti ile onların zevklerine canlılık katıyordum.” (*Tuhfetü's-siğar*, str. 15, vr. 16b'den aktaran; Türkmen, 1989: 4)

Türk sultanlarına saray şairliği yapan Dihlevî, onlara gazel ve kasideler sunarak verilen mükâfatlar ve aylıklarla hayatını idame ettirmiştir. Sultanların ve şehzadelerin de edebiyata ilgi duymaları Hüsrev'in zaman ilerledikçe olgunlaşmasını ve saygın bir konuma gelmesini sağlamıştır. “Başta, ticaret, ziraat, zanaat olmak üzere her alanda bir zenginliğe sahip olan Hint Alt Kıtası, geniş coğrafi yapısı ve sahip olduğu doğal zenginlikler ile farklı dönemlerde pek çok devlet gibi Moğolların da iştahını kabartmıştır (İşsever, 2020: 367). O sıralar Multan'da bulunan Emir Hüsrev, Moğolların Hindistan'ın Multan şehrini istila etmesi ve Kaan Malik'i öldürmelerinin ardından Moğollara esir düştü.

“Hüsrev-i Dihlevî, Hindistan'ı istila etmeye başlayan Moğolların Multan'a girip Kaan Malik'i öldürdükleri sırada Hasan-ı Dihlevî ile birlikte esir düştü (1285). İki yıl sonra esareten kurtuldu ve Sultan Balaban Han'ın ölümüne kadar (686/1287) dost ve akrabalarıyla birlikte Müminabad'da oturdu. Daha sonra himayesine girdiği Hatem Han'ın Oudh şehrine vali olarak tayin edilmesi onu bir defa daha Delhi'den

uzaklaşmak zorunda bıraktı. Yakınlarından ayrı kalmaya dayanamayıp bir müddet sonra tekrar Delhi'ye dönünce (687/1288) saraydan gelen teklifi kabul etti ve kendisine saray şairi unvanı verildi.” (Kurtuluş, 1995: 135)

Emir Hüsrev, genç yaşta hizmetine girdiği Çiştîyye tarikatının Nizâmîyye kolunun pîri, Nizâmeddin Evliyâ'nın terbiyesinde yetişti. Müridi olduğu Nizâmeddin Evliyâ'nın ölümünün ardından inzivaya çekildi (Safâ, 1386 hş: 773). Hüsrev 17 Eylül 1325'te vefat etti. Kabri günümüzde Nizâmeddin Evliyâ'nın yakınında Delhi'de bulunmaktadır.

1. Eserleri

Said Nefisî, Emir Hüsrev'in gazellerini, kasidelerini, kıt'alarını ve rubaîlerini *Divan-ı Kâmil-i Emir Hüsrev-i Dihlevî* başlığı altında toplamış ve İntişârât-i Câvidan tarafından 1361 hş. yılında Tahran'da yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak, Nizamî-i Gencevî'nin hamsesini takip ederek mesnevîler kaleme almıştır. Emir Hüsrev dokuz sultanın himayesinde bulunmuş ve geçirdiği bu zaman zarfında yaşanan tarihi olayları anlatan, sultanları metheden eserler yazmıştır. Emir Hüsrev, bunların yanı sıra mektup yazma sanatı, musikî, astronomi, hukuk, ahlak, mantık, din âlimlerinin hayat hikâyeleri gibi konularda da mensur eserler kaleme almıştır.

Bu eserlerin dışında yazılış amacı Arapça, Farsça ve Hintçeyi öğretmek olan *Hâlik Bârî* adlı eser de Emir Hüsrev'e atfedilmektedir. Ancak Urdu Dili profesörlerinden merhum Erkan Türkmen'e göre bu eserin Emir Hüsrev'e aidiyeti konusu ihtilafli olsa da (1989: 47) genel olarak bu eserin Emir Hüsrev'e ait olduğu kabul edilmektedir (Chauhan, 1970: 55). Günümüzde dahi Pakistan ve Hindistan'da ağızdan ağıza dolaşan Emir Hüsrev'in söylediği bilmeceler, Şahin Zafer Ulvi'nin derlediği En-Nasr Book Agency tarafından yayımlanan, *Emîr Hüsrev ki Paheliyan* adlı eserde yer almaktadır. Emir Hüsrev'in eserlerinin isimleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bunların haricinde Hüsrev'e aidiyeti konusu ihtilafli olan eserleri de mevcuttur. Bunlar; “*Tarih-i Dehli,*

Tacü'l-Fütuh, Mektubat-ı Hüsrev, Menakıb-i Hind, Enisü'l-Kulûb, Makale Tarihu'l-Hulafa'"dan ibarettir (Türkmen, 1989: 51).

Divanlar	Hamse-i Hüsrevî	Tarihi Mesnevîleri	Mensur Eserleri
<i>Divan-ı Tuhfetu's-Siğar</i>	<i>Matla'u'l-Envâr</i>	<i>Kıranu's-Sa'deyn</i>	<i>Hazâ'inu'l-Fütûh</i>
<i>Divan-ı Vasatu'l-Hayat</i>	<i>Şirin u Hüsrev</i>	<i>Miftahü'l-Fütûh</i>	<i>İcâz-i Hüsrevî</i>
<i>Divan-ı Gurretu'l-Kemâl</i>	<i>Mecnun u Leyli</i>	<i>Devalrani Hızr Han (Aşika)</i>	<i>Efzalü'l-Fevaid</i>
<i>Divan-ı Bakiye-i Nakiye</i>	<i>Ayine-i İskenderî</i>	<i>Noh Sipih</i>	<i>Nisab-ı Türki</i>
<i>Divan-ı Nihayetu'l-Kemâl</i>	<i>Heşt Behişt</i>	<i>Tuğlunâme</i>	

Moğolların Türk devletlerine baskı yapmasının ardından Türkler, Lahor ve Delhi gibi kentlere göç etmeye başladılar. Türk-Delhi Sultanlığı'nın (slt. 1206-1555) hükümdarı Sultan Şemseddin İltutmuş (1211-1236) zamanında bu göçlerin giderek artmasıyla Delhi, Türk nüfusuyla daha da kalabalıklaştı. Sultan Şemseddin İltutmuş'un tahta çıkmasının ardından civar bölgelerde bulunan Kutbî emirleri ile Türkler, Delhi'ye doğru akın ettiler (Koç, 2017: 94). Göç eden Türklerin, Türk-Delhi Sultanlığı'nda rütbe sahibi ve devlette önemli mevkilerde yer almasıyla Türkçe itibar kazanmış, saray dilinin Türkçe olmasından dolayı maiyetinde yer alanların da Türkçe öğrenmesi zorunlu bir hâl almıştı. Nihayetinde Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türkler ile yerli halk arasında ortak bir dil oluşturma ihtiyacı ortaya çıktı.

Ortak bir dille iletişimin kaçınılmaz bir hâl olmasıyla, Emir Hüsrev, bu yönde çalışmalar kaleme almıştır. Emir Hüsrev'in Türkçe, Hintçe, Farsça ve Arapçayı karıştırarak yazdığı eserler Urdu dilinin doğuşu olarak kabul görmektedir. Urdu Edebiyatı tarihçisi Ram Babu

Saksina'ya (öl. 1957) göre Hüsrev, Urdu dilinde şiir yazan ilk kişidir. Kaleme aldığı bilmeceler, tekerlemeler ve muammalar bugün dahi kullanılmaktadır (1990: 10). Emir Hüsrev'den önce konuşulan bu dile “Brac Bhaşa” denilmekteydi (Hasan, 2012: 7). Emir Hüsrev'den sonra diller birbirine karışmaya başlamış ve *karışık dil* anlamına gelen “Zebani Rihta” olarak adlandırılmaya başlanmış, Emir Hüsrev-i Dihlevî'den Mirzâ Gâlib Hân'a (öl. 1869) kadar bu isim kullanılmıştır (Kâdrî, 1938: 42). Hüsrev'in Arapça, Farsça ve Hintçe kaleme aldığı ve tamamı 16 sayfadan meydana gelen *Hâlik Bârî*'nin ilk beyti şu şekilde başlar (Dihlevî, 1870: 2):

Halik, Arapça: Yaratıcı (Allah)	خالق
Bârî, Farsça: Yaratıcı	بارى
Sercanhâr, Hintçe: Yaratıcı	سرجن ہار
Vahid, Arapça: Bir	واحد
Eyk, Hintçe: Bir	ایک
Barâkartâr, Hintçe: Büyük Yaratıcı	بڑا کرتار

Hâlik Bârî Arapça, Farsça kelimelerin Hintçe karşılıkları nazım biçiminde verildiği bir eserdir ve Urdu dilinde ilk çok dilli sözlük olarak nitelendirilmektedir (Durgun, 2016: 370). Emir Hüsrev eserlerinde Farsça, Arapça, Hintçe ve Türkçe kelimeleri bir arada kullanmış ve adeta yeni bir dil çıkmasına zemin hazırlamıştır. Emir Hüsrev, Farsça yazı üslûbuna ve şiir diline hâkimiyeti sebebiyle Farsça şiir söyleyen şairler arasında “Tûtî-yi Hind (Hint Papağanı)” olarak meşhur olmuştur. Kendisi de bu takma adı şiirinde kullanmıştır:

چو طوطی ہندم ار راست پرسی ز من ہندوی پرسی تا راست گویم سخن
(Hüsrev, yz. 661, 160^b).

“Doğrusunu sorarsan ben Hint Papağanıyım, bana Hintçe sor da sana doğruyu söyleyeyim.”

Bu tabiri kendisinden sonra XIV. asır şairlerinden Hafız-ı Şirazî (öl. 1390) de bir gazelinde kullanmıştır:

شگر شکن شوند همه طوطیان ہند زین قند پرسی کہ بنگالہ می رود
(Şirâzî, 1392 hş: 305).

“Tüm Hint papağanları şeker çiğner, Bengal’e kadar ulaşan Farsça şekeriyile.”

Emir Hüsrev’in Hint Alt Kıtasında kaleme aldığı eserlerin derinliği, geleceğe ışık tutma özelliği ve tüm edebiyat otoriteleri tarafından kabul görmesi açısından kendisi büyük Fars şairi Sadî-i Şirazî’nin (öl. 1292) makamında görülerek “Sa’dî-yi Hindûstan (Hindistan’ın Sadî’si)” olarak anılmıştır (Nefisî, 1361 hş: 3). Bu şekilde bir niteleme çok az şaire nasip olmuştur.

Emir Hüsrev’in Farsça şiirlerinde akla uzak istiareler, olağanüstü benzetmeler ve yeni mazmunlar kullanması, kendinden sonra gelen birçok şair tarafından taklit edilmesine yol açmış ve daha sonra Sebki-Hindî (Hint Üslûbu) diye adlandırılan üslûbun ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır (Behân, 1385 hş: 47). Bu nedenle Emir Hüsrev-i Dihlevî’yi Sebki-Hindî’nin kurucusu ve ilk temsilcisi olarak tanımak mümkündür. Bu üslûp daha sonra daha geniş coğrafyalara ulaşmış, Türk edebiyatında da bu üslûp kullanılarak eserler verilmiştir. Sebki-Hindî Türk edebiyatında XVII ve XVIII. yüzyıllarda Nefî (öl. 1635), Fehîm-i Kadîm (öl. 1647), İsmetî (öl. 1665), Nâilî (öl. 1666), Nedîm-i Kadîm (öl. 1670), Neşâtî (öl. 1674), Nâbî (öl. 1712) ve Şeyh Galib (öl. 1799) gibi şairler üzerinde etkili olmuştur (Bilkan, 2009: 254).

Emir Hüsrev, *Noh Sipih*r mesnevîsinde dillere olan ilgisini ve öğrenmenin gerekliliğini şöyle ifade eder:

گشت چو در علم مقّر سخنم در سخن هند کنون سکه زنم

من به زبانهای کسان بیشتری کرده‌ام از طبع شناسا گذری

دانم و دریافته و گفته هم جستنه و روشن شده زان بیش و کم
(Dihlevî, 1368 hş: 172-173).

“Sözüm ilimde sabit olunca, şimdi Hintçe hakkında sikke keseyim, bilge mizacımla insanların diline daha çok vâkıf oldum, bilirim, anladım ve söyledim, benim için az çok aydınlandı.”

*Noh Sipih*r'de Türk padişahlarının Hint Alt Kıtasında hüküm sürmeleriyle birlikte Türkçenin halk arasında yayılmaya başlayarak, konuşulduğunu dile getirmektedir:

شهرت ترکی هم از آن شد به یقین کاغلب شه ترک برآمد به زمین

شد سخنش خاصگیان را چو زبر عامه گرفت و به جهان گشت سمر

هند همین قاعده دارد به سخن هندوی بود است در ایام کهن

غوری و ترک آمد و شانرا به دهان فارسی بود پدیدار و نهان
(Dihlevî, 1368 hş: 178).

“Padişahların çoğu Türk olduğu için Türkçe şöhret buldu, Padişah yanındakilere söz söyledikçe, yayıldı ve dünyada meşhur oldu, Hintçe her zaman yer bulmuştur, eskiden hep Hintçe konuşulurdu,

Türkler ve Gurlular dilleriyle gelince, Farsça hem ortada hem de gizli kaldı.”

2. Bilmeceleri

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 1983: VII). Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bilmeceler genellikle dört mısradan oluşur. Emir Hüsrev insanların zihnini canlı tutan ve dikkatlerini çeken, ahenkli bilmeceler söylemiştir:

Bilmecelerinden örnekler:

<i>Mabedime geldiğinde</i>	جب مورے مندر ماں آوے
<i>Uykuma gelip beni uyandırır</i>	سوئے مجکو آن جگادے
<i>Vızıldayarak ağzıma girer</i>	پڑت پھرت وہ برہ کی اچھر
<i>Ey güzel arkadaşım bil bakalım</i> (Sivrisinek)	اے سکھی ساجن نا سکھی (مچھر)
	(Dihlevî, 1956: 54).

<i>Çıplak ayakla dolaştırmaz</i>	ننگے پاؤں پھرن نہیں دست
<i>Ayakla toprağa dokunduramaz</i>	پاؤں سے مٹی لگن نہیں ویت
<i>Toprağın ayağı öpmesi faydasızdır</i>	پاؤں کاجو مالیت نیوتنا
<i>Ey güzel dostum bil bakalım</i> (Ayakkabı)	اے سکھی ساجن نا سکھی (جوتنا)
	(Dihlevî, 1956: 45)

görmüştür. Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bu bilmeceler bugün dahi Hindistan ve Pakistan'da kullanılmaktadır. Emir Hüsrev saray şairi olmasına rağmen halka da hitap eden bilmeceler ve muammalar kaleme alması onun çok yönlü bir edebî şahsiyet olduğunu gösterir niteliktedir.

3. Emir Hüsrev'in Hint Alt Kıtasında Müziğe Katkısı

Küçük yaşta musikîye ilgi duyan Dihlevî, hayatının her aşamasında musikîyle iç içe olmuştur. Türklüğüyle övünen Emir Hüsrev'in bir özelliği de Hint-Müslüman musikî geleneğinin kurucusu olmasıdır (Kurtuluş, 1995: 135). Hüsrev, diğer toplumların musikîlerine de yakından kulak vermiş, dedesinin imtiyaz sahibi bir kişilik olması sayesinde, onun huzuruna gelen edebî şahsiyetlerden küçük yaştan itibaren Türk, Arap ve Fars musikî bilgisini edinmiştir.

Bu musikîleri karşılaştırabilecek kadar musikî bilgisini hâiz olan Hüsrev *Noh Sipihr* mesnevîsinde Hint musikîsini diğer milletlerin musikîsinden üstün sayar (Feridoni, 1366 hş: 31). Bu durum onun Hint musikîsini diğer milletlerin musikîlerinden ayrı bir konumda tuttuğunu göstermektedir. Baranî “Hüsrev'in şarkı icra etme, raga¹ türünü ortaya çıkarma ve buna benzer musikî çalışmalarında belli bir olgunlukta olduğunu” dile getirir (1969: 522). Emir Hüsrev, Hint musikî sistemi ile Fars, Arap ve Türk sistemlerini karıştırıp ezgiler besteleyerek Hint Alt Kıtasına kazandırmıştır. Emir Hüsrev Hint ve İran musikîlerinde üstattı. Delhi sarayında mutriplerin başı anlamına gelen “na'ik” unvanına sahiptir (Feridoni, 1366 hş: 30). Emir Hüsrev'in Alt Kıtaya kattığı bir başka yenilik ise Farsça gazel bahirlerini eski Hint musikîsiyle karıştırarak yeni usûller kazandırması olmuştur (Türkmen, 1989: 71). Hüsrev'in yaptığı yenilikler ve Hint Alt Kıtasına tanıttığı makamlar şöyledir:

¹ Hint müziğinde beş, altı veya yedi sestem oluşan müzikal mod, Hint klasik müziği makamları ve melodi bilgisidir. Detaylı bilgi için bk. Kerimov, 2014: 310.

Makamın Adı:	Yapılan Yenilik:
Muhayyer	Gara ve başka Acem makamın karıştırılması
Sazgâri	Pubri, Gorai Kangil ve Gülbank, Irak
İmam(Yeman)	Hindol ve Mayırız
Muvafık	Tori, Malzi, Dügâh ve Huseynî
Gunm(Ganam)	Purbu'yi az değiştirerek
Zilaf	Khatrag ile Şehnaz karışımı
Fergana	Kangli ve Gora
Serperde	Sarang, Pilaval ve Rast
Baharu	Deskar ile bir başka makam
Farudast	Kanhara, Gori, Purbi ve diğer Acem makamı
Munam (Sonam)	Kaliyan ile bir başka Acem makamı
Uşşâk	Saring, Basant, Nava (Türkmen, 1989: 74).

Hüsrev, yazmış olduğu gazellerini muhtelif makamlarla birleştirerek, sultana ve saray mensuplarına takdim ederdi. Sultanın meclisindeki şarkıcılar her gün Hüsrev'in yeni gazellerini icra ederlerdi. Sultan da Hüsrev'in gazellerine oldukça meraklıydı. Narin ve güzel kızlar eda gösterileri yapıp Hüsrev'in gazellerini söyleyerek izleyenleri büyülerdi (Barani, 1969: 306-308). Hüsrev yukarıda belirtilen ragaları ve makamları sentezleyerek yeni makamlar ortaya çıkarmış ve derin musikî bilgisi sayesinde sitar ve tabla başta olmak üzere birkaç müzik aletinin de mucididir (Keymeniş, 1385 hş: 119). Sitar, kendine has ses özelliği ve zarif tınısıyla hâlen İran, Hint Alt Kıtası ve diğer yakın coğrafyalarda önemli bir müzik aleti olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Cengiz Han'ın zulmünden kaçan Türklerin anayurtlarını terk ederek Hindistan'ı vatan edinmelerinin ardından, yerli halkla göç eden

Türkler arasında iletişimin sağlanması için müşterek bir dilin ortaya çıkması elzem olmuştur. Bunda saray dilinin Türkçe olduğu hâlde yerli halkın Hintçe ve diğer yerel dillerde konuşmasının büyük etkisi vardır. Emir Hüsrev-i Dihlevî, Arapça, Farsça, Hintçe ve Türkçeye hâkim olması ve bu dilleri kullanarak muhatapları tarafından beğenilen ve kabul gören birçok eser vermesiyle ortak dilin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yaşadığı süre zarfında ilim, tasavvuf, musikî ve edebiyatla iç içe bir ömür geçiren Türk kökenli Emir Hüsrev-i Dihlevî, Türk-Delhi Devleti'nin önemli bir figürüdür. Eserlerinde özgün, karmaşık mazmunlar ve ince hayaller kullanarak kendine has üslûbuyla yeni bir şiir tarzının meydana gelmesine öncülük etmiş ve kendisinden sonra Sebki-Hindi olarak adlandırılan şiir üslûbunun ilk temsilcisi sayılmıştır. Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bilmeceler bugün dahi edebî bir tür olarak görülmekte ve insanların hayal dünyalarını zenginleştirmektedir. Emir Hüsrev-i Dihlevî çok yönlü bir sanatkâr olmasıyla musikî alanında da eserler vermiş, gazelleri bestelenerek insanların gönlüne hitap etmiştir. Emir Hüsrev Hint musikîsiyle diğer milletlerin musikîlerini harmanlamış ve Hint musikîsinde yeni makamlar ortaya çıkarmıştır. Sitar adlı müzik aletinin mucididir.

Bu çalışmada çok yönlü edebî bir kişilik, şair, ilim adamı, mutasavvıf ve tarihçi olarak asırlar önce yaşamış Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin edebiyat ve musikî sahasında öncülük ettiği alanlara dikkat çekilmiştir. Emir Hüsrev'in eserleri yazıldığı zamanlardan bu yana birçok şairi ve müellifi etkilemiş, eserleri taklit edilerek birçok eser kaleme alınmıştır. Günümüzde dahi eserleri okunmakta ve ilham alınmaya devam edilmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar

çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Barani, Z. (1969). *Tarih-i Firuzşahî*. (Çev: S. Muinu'l-Hak), Urdu Board.
- Behân, M. R. (1385 hş). Anasar-ı Belâgî Der Ş'ir-i Hüsrev-i Dihlevî. *Mecelle-i Peyk-i Nûr*, (1), 47-57.
- Bilkan, A. F. (2009). Sebk-i Hindi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, 253-255.
- Chauhan, D. V. (1970). Sanskrit influence on Amir Khusrau. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, (51), 51-58.
- Dihlevî, E. H. (1368 hş). *Noh Sipîhr*. (Der: M. V. Mirza), Baptist Mission Press.
- Dihlevî, E. H. (1870). *Hâlik Bârî*. Munshi Naval Kishor.
- Dihlevî, E. H. (1956). *Emîr Hüsrev ki Paheliyan*. (Der: Ş. Z. Ulvi), El Nasr Book Agency.
- Dihlevî, E. H. *Noh Sipîhr*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., No: 661, vr. 160b.
- Durgun, R. (2016). Urdu dilinde sözlük hazırlama geleneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 367-382.
- Elçin, Ş. (1983). *Türk bilmeceleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Feridoni, M. M. (1366 hş). Emir Hüsrev-i Dihlevî Tutî-i Hind. *Keyhân-i Ferhengî*, (48), 26-31.
- Hasan, N. (2012). Urdu ke Furuğ me Emir Hüsrev ki Hidmat ka Tahkiki ve Tenkidi Câizah. *Hayaban*, 1-11.
- İşsever, M. R. (2019). Hint alt kıtası özgürlük hareketinin öncüleri. O. Sapaşev, T. Gökgöz (Ed.), *III. Uluslararası Avrasya Çalışmaları*

Sempozyumu Avrasya'da Bilim ve Teknoloji Öncüleri - Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Anısına içinde (367-377. ss.), Demavend Yayınları.

Kâdrî, H. H. (1938). *Dâstân-i Târîh-i Urdu*. Educational Publishing House.

Kerimov, R. (2014). Geleneksel Hint müziğinin yapısı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2) , 305-321.

Keymeniş, A. (1385 hş). Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Musikî-i Divan-i Ū. *Pejuhişnâme-i Edebî Hamasî* (3), 115-137.

Koç, B. (2017). Devletin nesepten sebebe geçişine direnen bir unsur olarak Çihilgan / Kırklar Meclisi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-121.

Kurtuluş, R. (1995). Emîr Hüsrev-i Dihlevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, 135-137.

Meânî, A. G. (1340 hş). *Tezkire-i Meyhâne*. Hâc.

Nefîsî, S. (1361 hş). *Divân-i Kâmil-i Emir Hüsrev-i Dihlevî*. İntişârât-i Câvidân.

Numani, Ş. (1992). *Hayat-i Hüsrev*. Edebi Press.

Safâ, Z. (1386 hş). *Târîh-i edebiyât der İrân*. İntişârât-i Firdevs.

Saksina, R. B. (1990). *A history of Urdu literature*. Asian Educational Services.

Şirâzî, H. (1392 hş). *Dîvân-i gazeliyyât*. (Der: H. H. Rehber), İntişârât-i Safî Alişâh.

Türkmen, E. (1983). Emir Hüsrev-i Dehlevî'nin Urduca'nın doğuşundaki rolü. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 21-32.

Türkmen, E. (1989). *Emir Hüsrev-i Dehlevî'nin hayatı, eserleri ve edebi şahsiyeti*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Abu al-Hasan Yaminu al-Din bin Seyf al-Din Mahmud, known under the pen name Amir Khusrau Dihlavi was one of the great poets and sufists who lived in Indian Sub-continent. Dihlavi was born in the town of Muminpur (Muminabad) in the north of Delhi in 651/1253. In this study, attention was drawn to the contributions of Amir Khusrau Dihlavi, an important figure of the Turkish-Delhi Sultanate, who spent a life involved in science, mysticism, music and literature, to Indian culture and literature. The ancestors of Amir Khusrau belonged to the Turkish tribe Lachin, one of the Turkish tribes who escaped from the persecution of the Mongolian ruler Genghis Khan and settled in India. Turks fleeing from the persecution of Genghis Khan, began to migrate to Delhi during the reign of Sultan Ilutmish, one of the greatest commanders of the Delhi-Turkish Sultanate. Khusrau had the opportunity to meet Nizâmeddin Evliyâ who was one of the Chistiyyah sheikhs, and attended literary and scientific assemblies.

Due to the loss of his father at a young age, Khusrau, who settled with his maternal grandfather Imad al-mulk, had the opportunity to raise himself in scientific and literary circles, since his grandfather was one of the scholars and virtuous personalities of the period. Dihlavi, who improved himself in the cultural atmosphere, created his first divan when he was only nineteen years old. The interest of the sultans and princes in literature enabled Khusrau to mature himself and gain a respectable position as time progressed. In this period, it became necessary to establish a common language between the Turks and the local people who escaped from the Mongol oppression. Therefore, Amir Khusrau, who has proficiency of Arabic, Persian, Hindi and Turkish languages, paved the way for the birth of the Urdu language and played an undeniable role in the emergence of this language. Amir Khusrau who was under the protection of nine Turkish sultans, received great acclaim with his ghazals and qasidas to the rulers of his time. He composed some of his poems and made important contributions to Indian music thanks to his musical knowledge. Amir Khusrau blended Indian music with the music of other nations and created new modes in Indian music. He considers Indian music to be superior to the music of other nations. Dihlavi, is also the inventor of the Sitar which is a stringed instrument. The riddles penned by Amir Khusrau that we tried to present some of examples and Turkish translations in this article, are circulating in the languages of the Indo-Subcontinent even today. These riddles usually consist of four lines. Also, he is the founder of Sabk-e Hindi school. Sabk-e Hindi later reached wider geographies, and works were given using this style even in Turkish literature.

Amir Khusrau's works have influenced many poets and authors since the time they were written, and many works were written by imitating his works. The aim of this study is to reveal the contributions of Amir Khusrau Dihlavi, who is a versatile literary personality, to Indian culture and literature.